

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra hudební výchovy

Pedagogická
fakulta

Bakalářská práce

Výuka hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením

Petra Plánská

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Kružíková, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Podpis

.....

Poděkování:

Ráda bych zde poděkovala všem, bez kterých by tato bakalářská práce nevznikla. Zejména mé vedoucí práce paní Mgr. Lence Kružikové Ph.D. za užitečné rady a informace, které mi poskytla. Také velké poděkování patří učitelům ze základních škol pro zrakově postižené, kteří byli ochotni si najít čas a odpovědět na mé dotazníkové šetření. A nakonec bych nemohla zapomenout na mé rodiče a všechny blízké, kteří mě při studiu na vysoké škole plně podporují.

OBSAH

Úvod.....	5
1. Žáci se zrakovým postižením a hudební percepcí.....	6
1.1 Rozvoj hudebnosti u dětí předškolního věku	7
1.2 Hudebnost nevidomých žáků	7
1.3 Hmatové a sluchové vnímání u osob se zrakovým postižením	7
2. Hudební výchova u žáků se zrakovým postižením.....	9
2.1 Muzikoterapie	10
2.2 Muzikofiletika.....	11
2.3 Snoezelen a hudební multismyslové prostředí.....	11
3. Hudební výuka u žáků se zrakovým postižením.....	13
3.1 Výuka hry na dechové nástroje.....	14
3.2 Výuka hry na klávesové nástroje	14
3.3 Výuka hry na klasickou kytaru	15
3.4 Výuka zpěvu	15
3.5 Výuka hudební teorie a braillové notace	16
3.6 Výuka na konzervatoři a střední škole Jana Deyla pro zrakově postižené.....	17
4. Alternativní hudební notace	18
Praktická část	19
Metodologie	20
Zpracování výsledků šetření	21
Diskuse.....	30
Závěr	32
Seznam použité literatury	33
Internetové zdroje	34
Anotace	35

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá výukou hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením. Důvod k výběru tématu souvisel s mým velkým zájmem o oblast speciální pedagogiky a hudby. Již na střední škole jsem navštívila základní školu se zrakovým postižením a zaujal mě velice kladný postoj dětí k hudbě. Klíčovým tématem, kterému se tato bakalářská práce věnuje, je hudebnost dětí s různými formami zrakového postižení. Teoretická část se nejprve zabývá důležitými nižšími kompenzačními smysly, zejména sluchem a hmatem. Dále je rozebrána hudebnost dětí se zrakovým postižením, také metodika výuky hry na klavír, kytaru či dechové nástroje. Tato kapitola se věnuje i hudební nauce a výuce braillové bodové notace. Nemohou být opomenuty ani hudebně podpůrné metody, kde se naváže na muzikoterapii, muzikofiletiku a Snoezelen terapii.

V praktické části bakalářské práce budou analyzovány výsledky dotazníku, pomocí kterého byl zjišťován vztah žáků k hudební výchově. Také zdali hrají na nějaké hudební nástroje nebo jaké speciální pomůcky v hodinách hudební výchovy učitelé používají. Hlavním cílem praktické části tedy bylo zjistit, jaký vztah mají žáci se zrakovým postižením k hudbě a jakými metodami učitelé hudební výchovy pracují s dětmi se zrakovým postižením. Také zdali žáci se zrakovým postižením pokračují dále na hudebních oborech (konzervatořích) a do budoucna se profesně uplatní jako učitelé hudby. Zkoumána bude v dotazníkovém šetření i zvýšená citlivost k tónům u žáků se zrakovým postižením.

1. Žáci se zrakovým postižením a hudební percepce

„Jedinec se zrakovým postižením je osoba, která trpí oční vadou či chorobou, kdy i po optimální korekci je zrakové vnímání narušeno do té míry, že jim činí problémy v běžném životě.“ Při ztrátě zrakové ostrosti má jedinec problémy s rozlišováním detailů a menších předmětů. Při postižení zorného pole má zase omezení v oblasti prostorové orientace. U zrakově postižených se také mohou vyskytovat poruchy barvocitu. Barevné vidění zajišťují čípky, ty v tomto případě nejsou schopny rozlišit konkrétní vlnovou délku. Další možné rozdělení zrakově postižených je na osoby nevidomé, osoby slabozraké, osoby se zbytky zraku a osoby s poruchami binokulárního vidění.¹

Žáci se zrakovým postižením by měli být posazeni do lavic na základě stupně jejich zrakového onemocnění, například světloplášti studenti budou sedět dál od okna, žáci s nystagmem zase musí sedět přímo naproti tabuli, protože se jim špatně zaostřuje. Také velmi důležitý je typ osvětlení ve třídě. Velmi častou chybou je, že slabozrací žáci pracují u příliš silného osvětlení, a to u nich vyvodí příliš rychlou únavu zraku. Při hodinách musí mít žáci správně osvětlené pracovní desky a na míru vybrané optické pomůcky.² „Zvětšená velikost písma, zvětšené noty, tučnější a tmavší vizuální materiály, a doprovodné zvukové podněty jsou vynikajícími strategiemi.“³ Při výuce klavíru je dobré mít ve třídě vždy dva klavíry. Na jeden z nich může pedagog názorně žákům zahrát určité stěžejní pasáže skladby. Žáci se tak nemusí zvedat od svého klavíru a je tím ušetřen čas a námaha při přesouvání. Klavír, na který žáci hrají také musí být co nejlépe naladěný. Velké množství žáků se zrakovým postižením mají absolutní sluch, a tak by pro ně nebylo příjemné poslouchat rozladěné tóny. Dalšími velmi nápomocnými pomůckami při hodinách hudební výchovy může být magnetofon nebo CD přehrávač, jenž slouží k přehrávání hudebních ukázek.⁴

¹ FINKOVÁ, Dita. Rozvoj hapticko-taktilního vnímání osob se zrakovým postižením. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. s. 13-16.

² KÁŇOVÁ, Šárka a kolektiv autorů. *Metodické materiály pro práci s žáky se SVP v uměleckém vzdělávání*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020. s. 23-25.

³ HAMMEL.M. Alice. HOURIGAN. M. Ryan. *Teaching music to students with special needs*. New York: Oxford University Press, 2017. s. 93.

⁴ KÁŇOVÁ, Šárka a kolektiv autorů. *Metodické materiály pro práci s žáky se SVP v uměleckém vzdělávání*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020. s. 23-25.

1.1 Rozvoj hudebnosti u dětí předškolního věku

Dítě se zrakovým postižením má zájem o zvuky. Učitel a rodič mohou rozvíjet hudební talent dítěte pomocí melodizování říkadel, jednotlivých slabik či slov. Pro větší zapojení se říkadla dají spojit i s pohybem. Dítě se zrakovým postižením může například tleskat a dupat do rytmu. Využit se mohou i Orffovy hudební nástroje jako xylofon, metalofon či zvonkohru. Důležité je s dítětem od útlého věku zpívat lidové písně. V předškolním věku již může dítě hrát na hudební nástroje jako klavír či zobcová flétna.⁵

1.2 Hudebnost nevidomých žáků

Nevidomí využívají sluchu a hmatu k poznávání prostředí kolem sebe. Mají proto vyšší citlivost k tónům. Nevidomí žáci mají hudební schopnosti mimořádně rozvinuty. Podle výzkumu nevidomí žáci prvního ročníku byli schopni si zapamatovat delší a intonačně obtížnější melodii. Ve čtvrté třídě 20 % rozeznalo intervaly, v 5. ročníku 15 % určilo moll a dur. V páté třídě 40 % žáků intonuje diatonické stupnice.⁶

1.3 Hmatové a sluchové vnímání u osob se zrakovým postižením

Hmat neboli taktilní vnímání je kompenzačním smyslem u zrakově postižených. Nevidomý poznává svět kolem sebe pomocí hmatu, například pozná povrch věcí, danou teplotu, nebo tvar. Pro rozvoj taktilního vnímání jsou dobré takzvané hmatové hádanky. Příkladem hmatové hádanky je, že v pytlíku jsou různé předměty a podle materiálu se snaží zrakově postižený člověk poznat, o jaký předmět se jedná. Podle struktury, teploty a materiálu (drsné, jemné, z dřeva, plastu). Existuje i varianta upraveného Člověče, nezlob se, které je zaměřené na taktilní vnímání. Významné na rozvoj hmatového vnímání jsou i činnosti jemné motoriky, například různé navlékání korálek, šněrování nebo šroubování.⁷

⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s. 15-20.

⁶ SMÝKAL, Josef. Hudebnost nevidomých dětí. *Otázky defektologie 1971/72* [online]. s. 22-24. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/>

⁷ BASLEROVÁ, Pavlína. *Metodika práce asistenta pedagoga se žákem se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 56-57.

Hmat je pro nevidomé důležitý také z hlediska čtení Braillova písma. Pomocí rozmístěných bodů nevidomý poznává jednotlivá písmena. Rozmístění bodů do předem stanovených vzorců tvoří jednotlivá písmena, ale také hudební notaci či matematické symboly. K psaní bodového písma slouží speciální pomůcka nazvaná Pichtův psací stroj. Také však existuje počítačový program, který umí klasické písmo převést do bodového záznamu.⁸ Hmatové vnímání je i pro nevidomé hudebníky velice zásadní. Hmat souvisí například s úhozem a tvorbou tónů. Také ale s kompletním nácvikem hry na daný nástroj. Pomocí sluchu zase zrakově postižený rozpozná hlasy ostatních členů rodiny, a také se díky sluchu orientuje v okolním prostředí. Žáci se již v dětství naučí poznávat okolní zvuky, například šum listí nebo zpěv ptáků. Podle barvy hlasu rozeznají také náladu dané osoby, zdali na ně mluví rozzlobeně nebo spíše starostlivě. Sluch je pro ně nepostradatelný. Již od útlého věku proto musíme u zrakově postiženého žáka rozvíjet sluchové receptory. K procvičení sluchu a sluchové paměti můžeme s nevidomým žákem například hrát na tichou poštu nebo mu můžeme zkusit zazpívat určitou melodii a říct mu, aby si ji zapamatoval. Tím cvičíme ne jenom sluchovou paměť, ale i hudební dovednosti daného žáka.⁹

⁸ FINKOVÁ, Dita. *Rozvoj hapticko-taktilního vnímání osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. s. 35-38.

⁹ KEBLOVÁ, Alena. *Sluchové vnímání u zrakově postižených*. Praha: Septima, 1999. s. 5-20.

2. Hudební výchova u žáků se zrakovým postižením

Školní vzdělávací program učitelé vypracovávají podle rámcového vzdělávacího programu. V rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy a základní školy speciální je hudební výchova začleněna do vzdělávacího okruhu – Člověk a umění. Hudební výchova se v RVP základních a speciálních škol dělí na dílčí části, a to část poslechovou, vokální, instrumentální a hudebně-pohybovou. Učitelé do hodin hudební výchovy mohou začlenit výukové metody jako jsou poslechové aktivity. Ty u žáků trénují zejména schopnost sluchové percepce. Cílem je, aby žáci byli schopni určit délku a výšku tónů, tempo a rytmus skladby. Další poslechovou aktivitou může být poslech skladeb různých hudebních žánrů. Velký úspěch mají zejména referáty o oblíbených hudebních interpretech, jež žáci znají.

Vokální část u žáků s SVP bývá omezena v důsledku poruch řeči a komunikace. Proto hodiny hudební výchovy mohou pomoci k rozvoji komunikačních schopností. Také pomáhají na rozvoj řeči jednoduchá cvičení, například celá píseň se zpívá na slabiky la, na atd. Je dobré začlenit i dechová cvičení, jež podpoří správné dýchání a artikulaci. V instrumentální části hudební výchovy je možno využít Orffův hudební instrumentář. Vždy je zásadní vybrat pro žáky ten správný nástroj. Hra na nástroj u žáků zlepšuje motorické a pohybové schopnosti. Velice oblíbené jsou u žáků se specifickými vzdělávacími potřebami nástroje rytmické jako metalofony, xylofony, boomwhackery či jazykové bubny. Poslední částí rámcového vzdělávacího programu je hudebně-pohybová část, která představuje například taneční aktivity anebo hudebně-pohybové hry.¹⁰ U žáků se zrakovým postižením je možno využít i hudebně-expresivních podpůrných metod, které využívají hudby, rytmu, zvuků a zpěvu. Tyto metody se dají vyjádřit na základě verbálních i neverbálních prostředků. Verbální můžeme uskutečnit zpěvem, křikem. Mezi neverbální se řadí práce s hudbou, rytmem či zvuky.¹¹

¹⁰ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 23-29.

¹¹ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 13.

2.1 Muzikoterapie

„Muzikoterapie je použití hudby a/nebo hudebních elementů (zvuků, rytmu, melodie, harmonie) kvalifikovaným muzikoterapeutem pro klienta nebo skupinu v procesu, jehož účelem je usnadnit a rozvinout komunikaci, vztahy, učení, pohyblivost, sebevyjádření, organizaci a jiné relevantní terapeutické záměry za účelem naplnění tělesných, emocionálních, mentálních, sociálních a kognitivních potřeb.“¹² Cílem muzikoterapie je v tomto případě osobní růst, zvýšení kvality života, sebepoznání, rozvoj osobnosti, podpora zdraví a sebevědomí, nácvik relaxace apod. Muzikoterapie je vyhledávána u různých druhů nemocí jako jsou duševní poruchy (psychózy, neurózy), u mentální retardace a autismu, ADHD, poruch chování anebo mentální anorexie.¹³ Využití hudby k léčbě nemocí sahá až k starověkému Řecku, kde filozofové i vědci hovořili o terapeutických účincích hudby. Na počátku dvacátého století se léčba pomocí hudby stala dokonce součástí psychiatrie. Vůbec nejstarší anglicky psaný článek o muzikoterapii s názvem *Medicina Musica, or, a Mechanical Essay on the Effects of Singing, Music, and Dancing on Human Bodies* byl vydán v Londýně roku 1729 anglickým lékárníkem Richardem Brownem. Také Edwin A. Atlee ve své práci *An Inaugural Essay on the Influence of Music in the Cure of Diseases* píše o silném propojení hudby na mysl, a tím i na tělo.¹⁴

Muzikoterapie může pomoci i osobám se zrakovým postižením. Hudební zážitky pomáhají rozvíjet zejména dovednosti pohybové, emocionální či intelektuální. Při rozvoji pohybové orientace může terapeut stanovit zvukové signály – například při bezpečném pohybu v prostoru budou znít durové akordy a při špatné a nebezpečném pohybu zní naopak akordy mollové. Muzikoterapie může také podpořit proces učení a chápání abstraktních pojmů. „*Nejde jen o poznání z praxe, ale můžeme se opřít i o kvalitní výzkum (Davis, Traut, 1999, Coddington, 1982 – In Peters, 2000, 137). Tito badatelé dokázali, že vhodně zvolené hudební aktivity výrazně podporují proces učení. Dle Kantora (2013) mohou hudební hry, písňe a další aktivity vztahující se k tématům, jako jsou čísla nebo tvary, pomoci především dětem s těžkým zrakovým omezením rozvinout porozumění těmto pojmům i bez přítomnosti vizuálního podnětu.*“ A muzikoterapie zejména také žákům a dětem se zrakovým postižením nabídne umělecké obohacení života a stane se pro ně i způsobem relaxace a odpočinku.¹⁵

¹² KANTOR, Jiří. LIPSKÝ, Matěj. WEBER, Jana a kolektiv. *Základy muzikoterapie*. Praha: Grada Publishing, 2009. s. 27.

¹³ KRUŽÍKOVÁ, Lenka a kolektiv. *Hudební didaktika pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 15.

¹⁴ DARROW, Alice-Ann. GIBBONS, Alicia Clair. HELLER, N. George. *Music Therapy Past, Present and Future. The American Music Teacher*. roč. 35. č.1. s. 18-20.

¹⁵ GERLICOVÁ, Markéta. *Muzikoterapie v praxi*. Praha: Grada, 2021. s. 124-127.

2.2 Muzikofiletika

„Muzikofiletiku můžeme stručně charakterizovat jako tvořivé, zážitkové a reflektivní pojetí hudby a uměleckých hudebních činností ve vzdělávání, které směřuje k poznávání sebe, druhých a světa v kontextu umění a kultury a jehož základem je využití kvalit zvuku, hudby a vztahu člověka k nim.“ Název muzikofiletika se skládá ze dvou slov odvozených z latiny – musica (hudba), a řeckého filein (milovat). Pomocí hudby a následného rozhovoru dochází k osobnostnímu a sociálnímu rozvoji. Muzikofiletika má velice úzký vztah s muzikoterapií, hudební psychologií a hudební výchovou.¹⁶

2.3 Snoezelen a hudební multismyslové prostředí

Už v 70. letech vzniká mnoho multismyslových místností po celém světě. Snoezelen založili roku 1966 dva američtí psychologové Clelan a Clark. Název Snoezelen vznikl z dvou nizozemských slov – „snuffelen“ a „doezelen“, může být do češtiny překládáno jako dřímat, pospávat a relaxovat. Tito dva američtí psychologové založili multismyslovou místnost, kde prováděli výzkumy zejména na rozvoj a podporu komunikačních a smyslových schopností. Jedinci, na kterých prováděli výzkum trpěli zejména vývojovými vadami, hyperaktivitou, autismem anebo mentální retardací. Těmto jedincům byly v multismyslové místnosti zprostředkovány zrakové, sluchové a hmatové podněty, které měly vést k rozvoji jejich osobnosti.

Terapeuti zaměřující se na stimulaci zrakového vnímání k tomu využívají nejrůznějších pomůcek – světélkující tubusy naplněné vodou, světelné efekty na stěnách, světélkující a fosforeskující vlákna. Na stimulaci sluchového vnímání lze využít různých hudebních nástrojů, zvukových hraček. Mohou být začleněny i muzikoterapeutické metody. A na podporu haptiky, neboli taktilní stimulace by měla být většina pokojů pokryta koberci a matracemi. Haptické pomůcky visící na stěnách si žáci pomocí hmatu osahají a učí se tak poznávat nové tvary či materiály. Existuje několik typů multismyslových místností – bílý pokoj, šedý pokoj a tmavý pokoj. V tmavém pokoji jsou čistě černé stěny, strop i podlaha. Cílem je dosáhnout vizuální stimulace. Pomůcky zahrnují opět barevné lampy, optická vlákna a ultrafialové světlo.

¹⁶ FRIELDOVÁ, Martina a kol. *Muzikofiletické techniky v inkluzivní výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 11.

Tato místnost je vhodná zejména pro osoby se zrakovým postižením. Původně měl Snoezelen cíl pouze relaxační až později byl kladen důraz na vzdělání a stal se terapeutickou metodou, která má svůj řád a je cíleně vedena terapeutickým pracovníkem. ¹⁷

¹⁷ JANKŮ, Kateřina. FILATOVÁ, Renáta. *Snoezelen*. Frýdek Místek: Tiskárna Kleinwächter, 2010. s. 16-18, 34-40.

3. Hudební výuka u žáků se zrakovým postižením

Na základních školách pro zrakově postižené je od druhého ročníku hra na klavír povinným předmětem. První dva roky hrají žáci bez not, pouze se orientují podle sluchu, hmatu a hrají z paměti. Z počátku nejvíce hrají lidové národní písně, později etudy, technická cvičení a přednesové skladby odpovídající jejich technické úrovni hraní. Po dvou letech hraní z paměti začnou hrát podle Braillovské hudební notace. I zde však nelze hrát z not, jelikož vždy jedna ruka čte noty a druhá hraje na hudební nástroj. Proto po zvládnutí skladby se ji musí naučit opět z paměti. Žáci se na klaviatuře orientují i pomocí hmatu. Zásadní je, aby si jednotlivá místa skladby vybavovali na základě hmatové paměti.

Nejlepší způsob, jak procvičit orientaci na klávesnici je za pomoci hraní chromatických stupnic. Při výborné orientaci na klaviatuře je pro žáka již lehčí hrát technicky náročnější skladby.¹⁸ Je zde však možnost pomoci od učitelů z konzervatoře Jana Deyla pro zrakově postižené v Praze. Významná je i spolupráce s rodinou, takzvaně aby žáka doprovázeli do základní umělecké školy a pomáhali mu připravovat se na hodiny. Při práci s žákem je důležité mu všechno slovně vysvětlit. Postavit mu ruce správným způsobem na nástroj. Žák si musí nástroj nejprve více osahat, seznámit se s ním. To je důležité pro prostorovou orientaci na nástroji. Z počátku je vždy lepší vybírat jednodušší písně s lehkým rytmem. Žák by se také co nejdříve měl začít učit braillovskou hudební notaci. U nevidomého hráče se skladby povětšinou hrají z paměti. Hudební paměť je tedy nutno trénovat, jelikož je pro nevidomé hudebníky stěžejní.¹⁹

Nevidomý žák nemá ani možnost kontrolovat zrakem hmaty na nástroji. Musí se spoléhat pouze na svou orientaci na klávesnici. Také postrádá možnost nápodoby, proto vykonává velké pohyby paží. Nevidí ani na nástroj, učitel mu tedy podrobně musí vysvětlit, jak správně se staví prsty, nebo jak se tvoří tón. Důležité je naučit se držet správné postavení ruky. Učitel může vést ruku nevidomého, aby mu přiblížil některé pohyby ruky při hraní. Žák si při hraní musí také osvojit správný prstoklad, aby jeho hra byla lehká a plynulá. Náročnost skladby vždycky

¹⁸VALIŠOVÁ, Jaroslava. *Aktuální problémy speciální pedagogiky*, Brno 1977 [online]. str. 113—133 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/>

¹⁹JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.27-32.

musí odpovídat úrovni hry žáka. Hraje se vždy od nejjednoduššího ke složitějšímu, důležitá je posloupnost učiva při hraní.²⁰

3.1 Výuka hry na dechové nástroje

U dechových nástrojů začínají nevidomí hrát především na zobcovou flétnu a příčnou flétnu. Nedoporučuje se hrát na dvouplátkové nástroje, jelikož je u nich velmi těžká údržba, mezi tyto nástroje patří například fagot a hoboj. Dechové nástroje podporují orientaci pomocí hmatu. Žáci by si měli ohmatat u daného nástroje dírky, klapky a zapamatovat si jejich rozmístění na nástroji. Důležité je u nástroje jeho správné držení. Také je významná dechová opora, která se tvoří správným bráničním dýcháním. Brániční dýchání se dá nacvičit tak, že si dáme ruku na břicho a snažíme si představit, jako kdybychom do břicha nafukovali balón. Nesmíme u tohoto cvičení zvedat ramena. Správné našpulení rtů a dobrý nátisk je jedním ze základních kritérií k vytvoření správného a čistého tónu na dechovém nástroji. Z počátku je lepší učit žáka nátisk na samotném nátrubku, hlavici nástroje.²¹

3.2 Výuka hry na klávesové nástroje

Vedle klasického klavíru mezi klávesové nástroje patří i keyboardy a digitální klavíry. Klavír je pro nevidomé však velmi náročným hudebním nástrojem. Je třeba u něj mít dobrou koordinaci rukou. Žáci začínají hrát na nástroj bez not, pouze náslechem. Podle braillské bodové notace hrají až později. Těžká je pro žáky také orientace na klaviatuře. Důležité je si zapamatovat rozmístění černých a bílých kláves na klaviatuře. Správný prstoklad a hraní stupnic však pomůže žákům zlepšit orientaci na klaviatuře. Z počátku je lepší hrát skladby v jedné poloze, a až poté přejít na další tóniny. Při skocích do poloh je dobré se orientovat podle vštípených hmatů nebo letmých hmatových kontrol černých kláves. Nevidomí žáci musí mít stále taktilní kontakt s klávesami, důležité je to pro rychlé a plynulé hraní. Klavírní školu vybíráme vždy podle obtížnosti a schopností daného žáka. Pro začátečníky je důležité vybrat

²⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.33-39.

²¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.41-44.

přiměřenou náročnost skladeb, abychom je již z počátku neodradili tlakem a přílišnou námahou.²²

3.3 Výuka hry na klasickou kytaru

Kytara je pro nevidomé náročným nástrojem. Při hře je zapotřebí mít hbité prsty. Z počátku s žáky hrajeme na prázdných strunách, učíme je střídat prsty (i, m, a). Až poté cvičíme skladby na prvních třech strunách v rozsahu g^1 až d^2 . Hrát z braillovske bodové notace začneme až později, zejména pro její složitost. Je třeba naučit nevidomé žáky správně zvedat prsty, vyvaruje se tak nepřesnému hraní na jiných strunách. V pravé ruce by měly být všechny prsty v jedné rovině a zároveň se navzájem dotýkat, takzvaně palec kontroluje pohyb ostatních prstů a vzájemnou vzdálenost mezi nimi. V pravé ruce je důležité zafixování si určitých hmatů a postavení ruky. Velmi náročné je pro zrakově postižené hraní v polohách, výměna daných poloh a hledání jednotlivých pražců. Pro usnadnění hraní v polohách je klíčové, aby žáci nacvičili výměnu dané polohy a naučili se vnímat pohyby ruky. Pro zjednodušení orientace můžeme žákům zespod kytary nalepit průhlednou po hmatu poznatelnou pásku.²³

3.4 Výuka zpěvu

U zpěvu je velice důležité ovládnutí správné pěvecké techniky, aby byla zajištěna co nejlepší práce s hlasem. Vyučování zpěvu u zrakově postižených je velice náročná činnost, jelikož se zde využívá zejména nápodoby. Učitel to, co žák nemůže vidět, tak musí dopodrobna popsat slovy. Aby tím bylo dosaženo správné pěvecké techniky a žeberně-bráničního dýchání. Zásadní je u zpěvu také správný pěvecký postoj a celkový vzhled a vystupování žáka. Nesmí se například hrbit, vystrkovat bradu či křížit ruce či nohy u zpěvu. Počáteční výuka opět probíhá tak, že se žák naučí skladby odposlechem a až později začíná zpívat podle náročnější Braillovy hudební notace. Text skladby se žák se zrakovým postižením většinou učí nazpaměť jako básničku. Je dobré, pokud žák hraje současně i na nějaký hudební nástroj. Umí se tak při zpěvu sám doprovodit a rozvíjí tím i své melodické cítění. Důležitým prvkem pěvecké techniky je správné žeberně-brániční dýchání. To lze nacvičit tak, že si žák položí ruce na břicho a do něj

²² JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.45-52.

²³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.53-57.

se snaží nafouknout vzduch, nesmí však při dýchání zvedat ramena. Velký problém dělá nevidomým žákům uvolnění svých mluvidel, správná výslovnost (artikulace).²⁴ „Na základě vzniku ztráty zraku nebo sluchu (např. od narození nebo v pozdějším věku), nebo jiného problému, který může způsobit smyslové problémy, mohou mít studenti řadu komplikací týkajících se jazyka, komunikace. Primárním problémem v oblasti spojené se smyslovými poruchami je komunikace.“²⁵ Žáci se zrakovým postižením mají ztvrdlé mimické svaly a je pro ně proto těžší správně vyslovovat a konkrétním způsobem našpulit ústa. Pro procvičení lze použít různé artikulační cvičení, říkadla a jazykolamy.²⁶

3.5 Výuka hudební teorie a braillové bodové notace

Znalost Braillova písma má veliký význam. Hra odposlechem není tolik přesná jako z not. Odposlechem se také nedá naučit a zapamatovat tolik skladeb naráz. S pomocí not je hra o dost efektivnější a rychlejší. Z počátku se učí odposlechem na hudební nástroj a po pár letech pomocí Braillova písma. Je však třeba z počátku vybrat skladby jednodušší a postupně se ve hře posouvat. Žák se zrakovým postižením potřebuje individuální výuku na hudební teorii, jelikož naučení braillové hudební notace je o dost náročnější než u běžného notopisu. Existuje mnoho učebnic, které žákům pomohou s výukou braillové bodové notace a usnadní jim tak přípravu. Učebnice jsou psané jak v běžném písmu, tak i v bodové notaci. K notovým příkladům je vždy přiložen i vysvětlující text. Notopis využívá všechny znaky Braillova písma. Existuje sedm znaků pro noty a čtyři pro pomlky. Noty C, D, E, F, G, A, H, C se skládají z bodů jedna, dva, čtyři a pět. Znaky, které jsou před notou tak znázorňují posuvky artikulační znamínka, ty za notou zase obloučky nebo tečky za notou. Základní hudební abeceda je stejná jako písmena D, E, F, G, H, I, J běžné psané abecedy. Noty se vyjadřují danými body, například osminové C se skládá z bodů 1, 4, 5. Pro skládání daných znaků se jako pomůcka používá tabulka se zasouvacími kolíčky.²⁷ Noty je také možno zaznamenat na psacím stroji speciálně sestaveném na bodové písmo. K dispozici je také software, který umožňuje rychlý překlad běžného notového zápisu do Braillovy bodové notace. Tato služba, která vyžadovala

²⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.59-62.

²⁵ HAMMEL, M. Alice. HOURIGAN, M. Ryan. *Teaching music to students with special needs*. New York: Oxford University Press, 2017. s. 92.

²⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.59-62.

²⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.15-20.

zkušeného profesionálního překladatele je nyní dostupná komukoliv a je k dostání zdarma.²⁸ Čtení not v bodové notaci je pomalejší, jelikož zároveň musíme jednou rukou číst noty a druhou rukou hrát. Bodový notový zápis je členěn do odstavců a repetice je vždy zaznamenána na novém řádku. Rychlost čtení not závisí na tom, zdali je skladba nová nebo s ní byl žák již seznámen. Nevidomý žák se učí skladby po částech, vždy si přečte danou část z not a pak si ji musí zapamatovat. Aby profesionální hudebníci se zrakovým postižením dokázali vystupovat na koncertech musí se tedy spoléhat zejména na hudební paměť.²⁹

3.6 Výuka na konzervatoři a střední škole Jana Deyla pro zrakově postižené

Konzervatoř a střední škola pro zrakově postižené sídlí v hlavním městě Praze. Je jedinou školou svého druhu v České republice i v celé Evropě. Tato škola vznikla již v roce 1910 a jejím ředitelem byl významný oftalmolog a univerzitní profesor Jan Deyl. Žáci se zde předtím vyučovali spíše řemeslným oborům a až v roce 1924 se škola začala věnovat hudebnímu zaměření. Zejména ladění klavírů a vznikla v té době i významný dechový orchestr. Po smrti Jana Deyla převzal funkci ředitele významný hudební skladatel a klavírista Jan Drtina. V průběhu let se u školy několikrát změnil název, nejprve to byl Deylův ústav pro slepé, poté odborná škola hudební pro slepé a až v roce 1992 se vrátilo jméno Jana Deyla a byla přejmenována na Konzervatoř a ladičskou školu Jana Deyla. Ve konzervatoři se dnes dají studovat tři hlavní obory. Prvním je hra na hudební nástroj, kde si žák se zrakovým postižením může vybrat například hru na klavír, housle či kytaru. Dalším oborem je pěvecké zaměření, kde lze studovat jak operní, tak i populární zpěv. A třetím je studium skladby. Žáci ve škole budou mít jak klasické maturitní předměty jako český jazyk, dějepis, anglický jazyk tak i odborné hudební předměty jako harmonii, hudební formy či intonaci. Délka studia na konzervatoři je šest let a studenti budou mít poté vystudovanou střední odbornou školu a mohou vyučovat na základních uměleckých školách. U střední školy Jana Deyla se jedná o obor ladič hudebních nástrojů.³⁰

²⁸ RUSH, W. Toby. Incorporating assistive technology for students with visual impairments into the music classroom. *Music Educators Journal*. roč.102. č. 2. s. 78-82.

²⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. s.15-20.

³⁰ STIBOROVÁ, Karolína. *Nevidomý student hudby se zaměřením na konzervatoř Jana Deyla* [online]. Plzeň, 2019 [cit. 2022-23-11]. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Romana Feiferlíková. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/37789/1/Diplomova%20prace%20-%20Karolina%20Stiborova.pdf>

4. Alternativní hudební notace

„Důležitým předpokladem pro čtení not podle notového zápisu (vzhledem k vlastnostem psychických funkcí) je funkce v oblasti percepčních a kognitivních procesů.“ Osoby se specifickými vzdělávacími potřebami však mají problémy v obou oblastech, a proto je jednodušší, aby místo klasického notového zápisu využívali alternativní hudební notace. Alternativní notový zápis využívá pro svůj zápis obrázků, barev, písmen a různých symbolů.³¹

První alternativní notace, která bude představena je americká notace Piano is easy. Tato učebnice je pro začátečníky ve hře na klavír. Vznikla, aby usnadnila žákům počáteční hru na klavír. V notaci Piano is easy má každá nota své číslo, pomlka nebo prodloužená nota má v zápise hvězdičku.³² Další metodika s názvem Occupational Octaves piano je především pro hru na klavír, která je určena pro žáky předškolního věku. Zde má každá nota přiřazené písmeno a danou barvu. Při hře na klavír má žák na prstech barevné kroužky, které jsou použité i v notovém zápise. Kroužky na prstech slouží k lepší orientaci na klaviatuře. Notový zápis má dva řádky, takzvaně pro každou ruku zvlášť.³³

Pohádkově snadné čtení not pro malé klavíristy je metodický materiál, který pochází z České republiky. Je opět určen především menším dětem předškolního věku. Jeho cílem je naučit děti hrát podle not. V učebnici žáky provází příběh o notovém království. Císař první je v pohádkovém příběhu nazýván jako nota c1.³⁴ Další metodický materiál s názvem Blockflöte, das kann ich je německého původu a je určen pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a konkrétně pro hru na zobcovou flétnu. V této alternativní notaci určitá písmena zastupují názvy not. Písmena jsou vždy v dostatečné vzdálenosti napsána nad textem písně. Takto si líp žáci osvojí rytmus dané melodie.³⁵

³¹ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 83.

³² KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 87.

³³ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 87-88.

³⁴ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 89.

³⁵ KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 89.

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část je zaměřena na výuku hudební výchovy na základních školách. Centrem zájmu zde byl zejména vztah žáků se zrakovým postižením k hudební výchově. Také metodické postupy, které využívají učitelé při výuce, takzvaně jak žáky aktivizují – jestli v hodinách hudební výchovy používají speciální pomůcky jako intonační tabulky, notopis v Braillově písmu a zdali navštěvují žáci se zrakovým postižením Základní umělecké školy a třeba dále pokračují v hudebním vzdělání i na konzervatořích. Jako metoda šetření byl zvolen dotazník o dvanácti otázkách. Použity byly jak otevřené, tak i uzavřené odpovědi. Otevřené odpovědi však převládaly, aby respondenti měli možnost napsat vlastní názory.

Dotazník byl určen především pro učitele na základních školách pro zrakově postižené. Kvůli specifčnosti respondentů byl dotazník rozeslán pomocí emailu do třinácti škol. Mezi tyto školy patřily základní a střední školy se zrakovým postižením v Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Opavě, Pardubicích. Kvůli specifčnosti respondentů bylo získáno pouhých devět odpovědí. V některých školách i po telefonické domluvě a opakovaném odeslání přes mailovou poštu stále vyplněné dotazníky nepřišly. V některých školách, zejména na jednom gymnáziu pro zrakově postižené žáky výuku hudební výchovy vůbec nevyučovali. I přes několik málo odpovědí se však respondenti ve svých názorech často shodovali. Dále tedy budou odpovědi více rozebrány a znázorněny v tabulkách a vždy bude připojen i hodnotící komentář.

METODOLOGIE

Tabulka č.1 – metodologie bakalářské práce

Cíle bakalářské práce (hlavní, vedlejší):	Hlavním cílem bakalářské práce bylo objasnit vztah žáků se zrakovým postižením k hudbě. Vedlejším cílem bylo zjistit, zdali mají žáci se zrakovým postižením lepší a citlivější sluch než intaktní žáci. Dalším vedlejším cílem bylo zjistit, jestli žáci se zrakovým postižením dále pokračují v hudebních oborech (na konzervatořích) a později se profesně uplatní jako učitelé hudby.
Předmět bakalářské práce:	Žáci se zrakovým postižením.
Metoda sběru dat:	Kvantitativní výzkum – pomocí dotazníkového šetření (otázky otevřené a uzavřené). Dotazník byl odeslán do dvanácti škol po celé České republice a odpovědi přišlo pouze devět (města ze kterých byly odpovědi získány jsou Praha, Brno, Ostrava, Olomouc, Opava, Plzeň).
Limity:	Dotazníkové šetření mělo velice úzký okruh respondentů (učitelé hudební výchovy na speciálních školách pro zrakově postižené žáky). Proto neodpovědělo tolik respondentů a výzkum by se do budoucna dal více rozšířit.
Doporučení pro praxi:	Dotazníkové šetření by do budoucna mohlo být obohaceno o pozorování či rozhovor přímo z hodin hudební výchovy. Mohly by být pozorovány a zaznamenávány jednotlivé aktivity v hodinách a metodické postupy učitelů.
Cílový vzorek respondentů:	Učitelé hudební výchovy ve školách pro zrakově postižené.

ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ

Všechny získané odpovědi z dotazníkového šetření budou zaznamenány v tabulkách a dále stručně okomentovány.

1. Jaké typy zrakových postižení mají žáci na Vaší škole?

Tabulka č. 2 – odpovědi na otázku č. 1

1.	<i>Nevidící, těžce slabý zrak (primární vnímání skrze kompenzační smysly); těžce slabozrací (primární vnímání stále zrakem); středně slabozrací</i>
2.	<i>Všechny</i>
3.	<i>Nevidomí, zbytky zraku, slabozrací</i>
4.	<i>Jsou zde žáci se všemi typy zrakových postižení</i>
5.	<i>Všechny</i>
6.	<i>Nevidomí, slabozrací, se zbytky zraku</i>
7.	<i>Všechny</i>
8.	<i>Nevidomí, slabozrací, se zbytky zraku</i>
9.	<i>Nevidomí, slabozrací</i>

Z výsledků vychází jasně najevo, že do škol se zrakovým postižením chodí žáci s různými typy zrakových vad. Je tedy zřejmé, že i v hudební výchově učitelé pracují s jednotlivými žáky různými specifickými metodami na základě stupně jejich postižení.

2. Jaký vztah mají žáci se zrakovým postižením k hudbě?

Tabulka č. 3 – odpovědi na otázku č. 2

Možnost odpovědi	Počet odpovědí	Počet odpovědí v procentech
Velmi dobrý	7	100 %
Dobrý	2	0 %
Špatný	0	0 %

Vyhrála jednoznačně odpověď pozitivní. Všichni učitelé hudební výchovy označili, že žáci se zrakovým postižením mají hudbu rádi. Je proto jasné, že hudba hraje v životě žáka se zrakovým postižením důležitou roli. Měla by tedy být hudebnost u těchto žáků více rozvíjena a podporována.

3. Je v rámci hudební výchovy povinná hra na hudební nástroj?

Tabulka č. 4 – odpovědi na otázku č. 3

Možnost odpovědi	Počet odpovědí	Počet odpovědí v procentech
Ano, žáci hrají na hudební nástroje	0	0 %
Ne, po žácích není vyžadována hra na hudební nástroje	9	100 %

Ve třetí otázce, zdali žáci hrají povinně na hudební nástroje v rámci hodin hudební výchovy všech devět respondentů odpovědělo, že po žácích není vyžadována hra na hudební nástroj. Pouze jeden učitel zde zmínil, že v rámci soukromého vyučování má několik žáků se zrakovým postižením na hodiny zpěvu a klavíru: „Zde jsem odpověď vynechal, protože na naší škole je

situace trochu specifická. Některé žákyně a někteří žáci chodí na individuální výuku hry na nástroj nebo zpěvu v rámci speciální péče, což nesedí ani na jednu z možností.“

Žáci se zrakovým postižením se tedy mohou vyučovat na nástroj pouze v rámci soukromých hodin nebo navštěvují Základní umělecké školy. Je tedy na zvážení, zdali by nebylo dobré začlenit výuku na nástroj i do běžných hodin na základních školách pro zrakově postižené. Bylo by pro ně přínosné dále se hudebně vzdělávat a rozšiřovat tak své hudební dovednosti.

4. Navštěvují žáci ve volném čase hudební organizace (Základní umělecké školy)

Tabulka č. 5 – odpovědi na otázku č. 4

Možnost odpovědi	Počet odpovědí	Počet odpovědí v procentech
Ano	8	100 %
Ne	1	0 %

Zde opět odpověděli skoro všichni respondenti, že žáci se zrakovým postižením navštěvují Základní umělecké školy. Je tedy jasné, že hudba je významným činitelem v životě zrakově postiženého člověka. Žáci projevují zájem o hudbu, navštěvují Základní umělecké školy a později třeba i dále pokračují v hudebním vzdělání i na konzervatořích.

5. Myslíte si, že hudební výchova je významným předmětem pro zrakově postižené?

Tabulka č. 6 – odpovědi na otázku č. 5

1.	<i>Ano</i>
2.	<i>Myslím, že hudební výchova je významným předmětem pro jakéhokoliv žáka, žákyni. Hudební výchova nemá být jen o hudbě, ale v mnohém má být propojujícím předmětem mezi dějepisem, češtinou, cizími jazyky, matematikou (logikou), zeměpisem, občankou a etickou výchovou a možná i dalšími. Tímto způsobem se</i>

	<i>snažím hudební výchovu chápat a jediné tak má v kurikulu, dle mého názoru, význam. Co se hudebního projevu týče, ten má samozřejmě velký význam pro osoby, které mají k aktivní složce hudby vztah, což mnohdy právě osoby se zrakovým postižením jsou. Myslím, že v takovém případě je nezbytné je podpořit k co nejlepším výkonům, protože to může být pole jejich profesního uplatnění nebo třeba nejvýznamnější způsob jejich relaxace. Bezpochyby tedy může být hudební výchova stěžejním předmětem pro sebeurčení takových osob.</i>
3.	<i>Ano</i>
4.	<i>Ano</i>
5.	<i>Ano. Rozvoj sluchu, hrubé motoriky a paměti.</i>
6.	<i>Ano, zlepšení myšlení, řeči a sluchu</i>
7.	<i>Ano</i>
8.	<i>Ano, jelikož vynikají v hudební výchově a mají velice dobrý sluch</i>
9.	<i>Ano</i>

V této páté otázce většina respondentů odpověděla, že hudební výchova je důležitým předmětem pro zrakově postižené. Nejen že u nich rozvíjí sluchové vnímání, hrubou motoriku či paměť, ale také se pro mnohé z nich může v budoucnu stát profesí nebo pěkným koníčkem. Jak bylo tedy zmíněno, hudební výchova má u zrakově postižených osob velice důležitý význam.

6. Pokračují někteří Vaši studenti ve studiu na hudebních oborech (konzervatořích)?

Tabulka č. 7 – odpovědi na otázku č. 6

1.	<i>Ano</i>
2.	<i>Ano</i>
3.	<i>Ano</i>
4.	<i>Ano</i>
5.	<i>Momentálně ne, ale mám jednu žákyni, která tímto směrem nejspíše půjde</i>

6.	<i>Ano, mnoho z nich pokračují v hudebních oborech</i>
7	<i>Ano, mnoho žáků se zrakovým postižením pokračují v hudební profesi</i>
8	<i>Ano</i>
9.	<i>Ne, aktuálně se nikdo nehlásí na hudební obory</i>

Velké procento žáků dále pokračuje na hudebních oborech, konzervatořích. Bylo tak ověřeno, že většina zrakově postižených žáků později najdou profesní uplatnění právě jako učitelé hudby či ladiči hudebních nástrojů.

7. Používáte při hodinách hudební výchovy speciální pomůcky (intonační tabulky, notopis v Braillově písmu)?

Tabulka č. 8 – odpovědi na otázku č. 7

1.	<i>Ano</i>
2.	<i>Ano</i>
3.	<i>Ano</i>
4.	<i>Vytvářím si třeba vlastní pracovní listy v Braillově písmu. Co se výuky notopisu týče, moc se mi jej nedaří dostat do běžné hudební výchovy (ale to ani ten černotiskový), nevnímám to jako nezbytnou součást. Ve speciální péči u žactva, které učím na nástroje, využívám platformu, kterou jsem vytvořil www.braille-music.org a také učebnici Notopis nevidomých (Jelínek, 2000).</i>
5.	<i>Orffovy nástroje a v omezené míře notopis v Braillu</i>
6.	<i>Ano, avšak notopis velice málo</i>
7.	<i>Ano</i>
8.	<i>Ano</i>
9.	<i>Ano</i>

V hodinách hudební výchovy učitelé využívají speciálních pomůcek. Podle jejich názorů však notopis v Braillovu písmu využívají pouze v soukromých hodinách výuky na hudební nástroje.

V běžné výuce hudební výchovy je notopis začleněn velmi málo. Dále byla zmíněna i aktivizace dětí pomocí hry na Orffovy nástroje.

8. Mají žáci rádi hudební výchovu? Považují ji za jeden z oblíbených předmětů?

Tabulka č. 9 – odpovědi na otázku č. 8

Možnost odpovědi	Počet odpovědí	Počet odpovědí v procentech
Ano	9	100 %
Ne	0	0 %

Zde se opět všichni respondenti shodli, že žáci se zrakovým postižením mají velmi rádi hudební výchovu. Je tedy nezbytné zmínit, že hudební výchova hraje zásadní roli v životě zrakově postiženého člověka a hudba by ho měla provázet po celý život.

9. Jsou žáci v hodinách hudební výchovy aktivní? Jak se zapojují do výuky?

Tabulka č. 10 – odpovědi na otázku č. 9

1.	<i>Výběr poslechových skladeb, hra na Orffovy nástroje.</i>
2.	<i>Žáci se v mých hodinách zapojit takřka musí. Snažím se vymyslet aktivity tak, aby byly pro všechny, aby je bavily nebo alespoň výrazně nenudily a zapojení žáků se snažím kontrolovat.</i>
3.	<i>Ano</i>
4.	<i>Spíše ano</i>
5.	<i>Ano</i>
6.	<i>Ano, prezentace o oblíbených interpretech, poslechové skladby, zpěv písní</i>
7.	<i>Ano, bývají velice aktivní</i>
8.	<i>Ano</i>
9.	<i>Ano, zpěv a hra na Orffovy nástroje</i>

V hodinách hudební výchovy se žáci se zrakovým postižením hodně zapojují. Učitelé se pro ně snaží najít vhodné aktivity, které by je bavili. Vybírají například různé poslechové skladby anebo hrají na Orffovy nástroje. Hodiny jsou tak pro žáky více zajímavé a atraktivní.

10. Jakých metod využíváte v hodinách abyste zaujali žáky?

Tabulka č. 11 – odpovědi na otázku č. 10

1.	<i>Poslech, muzicírování</i>
2.	<i>Snažím se hodně pracovat s intonací při frontálním výkladu, ale do výuky se snažím zařadit i multisenzoriální prvky. U těch, u kterých to jde se snažím využít třeba i zbytky zraku, ale jinak pracujeme s hmatem a sluchem. Do hodin zařazuji i skupinovou práci.</i>
3.	<i>Jako u zdravých žáků, není v tom rozdíl</i>
4.	<i>názorně demonstrační, praktické, aktivizující, komplexní, rozhovor – vše zábavnou formou</i>
5.	<i>Poslech, hra na Orffovy nástroje</i>
6.	<i>Poslech, zpěv, hra na Orffovy nástroje</i>
7.	<i>Poslech</i>
8.	<i>Poslech</i>
9.	<i>Poslech, zpěv, hra na Orffovy nástroje</i>

Aktivizující metody, kterých učitelé využívají v hodinách hudební výchovy jsou například poslech skladby či hra na Orffovy nástroje a zpívání. Zajímavým poznatkem je, že se učitelé vždy snaží využít i kompenzačních smyslů, tedy sluchu a hmatu. Také se v hodinách pracuje s intonačním cítěním a zpíváním jednotlivých intervalů.

11. Existují situace, ve kterých se žáci se zrakovým postižením zdají více hudebně nadaní než intaktní žáci?

Tabulka č. 12 – odpovědi na otázku č. 11

1.	<i>Ano, většinou mají absolutní sluch</i>
2.	<i>Bezesporu. Vzhledem k jejich zaměření na zvukový detail je přirozené, že se mohou zdát v mnohých situacích nadanější. Jsou však zároveň chvíle, kdy potřebují mnohem širší podporu (například při výuce prstokladu na klavír nebo při výuce práce s dechem) je třeba neustále pojmenovávat to, co člověk dělá. Avšak mám pocit, že občas nastávají chvíle, kdy jsou děti se zrakovým postižením mnohem více soustředěné a dokáží některé věci pochopit neskonale rychleji než intaktní děti. V hudbě například výuku intervalů zvládají mí nevidící žáci mnohem precizněji. Je však jasné, že to je opravdu tím tréninkem a koncentrací na mnohem menší výseč vjemů.</i>
3.	<i>Ano</i>
4.	<i>Je to individuální</i>
5.	<i>Hudební nadání nesouvisí se zrakovým postižením</i>
6.	<i>Ano</i>
7.	<i>Ano, jsou velice nadaní</i>
8.	<i>Vždy záleží na daném jedinci</i>
9.	<i>Ano, mnoho z nich má velice dobrý sluch</i>

Na tuto otázku větší část respondentů odpověděla, že žáci se zrakovým postižením jsou více hudebně nadaní než intaktní žáci. V jednom případě dokonce bylo zmíněno, že mají absolutní sluch. To bylo nejspíše způsobeno tím, že žáci se zrakovým postižením disponují vyšší citlivostí k tónům. Není však dokázáno, že by měli absolutní sluch. Další zajímavou zmínkou je, že žáci se zrakovým postižením zvládají mnohem lépe výuku intervalů. Jak už mimo jiné bylo zmíněno Josefem Smýkalem v jeho odborných výzkumech. „*Nevidomé děti již v předškolním věku mají hudební schopnosti mimořádně rozvinuté. Podle výzkumu nevidomí žáci prvního ročníku byli schopni si zapamatovat delší a intonačně obtížnější melodii. Ve čtvrté*

třídě 20 % rozeznalo intervaly, v 5. ročníku 15 % určilo moll a dur. V páté třídě 40 % žáků intonuje diatonické stupnice.“³⁶

Z dalších odpovědí jeden respondent tvrdil, že hudební nadání nesouvisí se zrakovým postižením žáka a druhý, že hudební nadání je velice individuální věc. Z toho bylo vyvozeno, že některé žáci se zrakovým postižením mají opravdu vyšší citlivost k tónům vlivem kompenzačního smyslu jako je sluch. V hudebním nadání však hraje významnou roli i dědičnost, píle a talent daného žáka.

12. Jaká je Vaše aprobace na výuku hudební výchovy?

Tabulka č. 13 – odpovědi na otázku č. 12

1.	AMU
2.	Učitel hudební výchovy
3.	Učitel hudební výchovy
4.	Absolvované cykly I. a II. v ZUŠ (obor zpěv); absolvovaný I. cyklus (obor klavír); probíhající doktorské studium s výzkumným zaměřením: Vliv hudby ve vzdělávání osob se zdravotním postižením; v současnosti přerušené bakalářské studium Hudební výchovy se zaměřením na vzdělávání
5.	Učitel hudby
6.	Učitel hudební výchovy
7.	Učitel hudby
8.	Mgr. Učitelství hudební výchovy
9.	Učitel

Cílem bylo zjistit, jakou aprobaci mají učitelé. Zdali například nevyučuje žáky hudební výchovu někdo, kdo naprosto nemá nic společného s hudbou. Výsledky naštěstí dopadly pozitivně a většina učitelů jsou profesionálové ve svém oboru.

³⁶ VALIŠOVÁ, Jaroslava. *Aktuální problémy speciální pedagogiky*, Brno 1977 [online]. str. 113—133 [cit. 2022–11–22]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/>

DISKUSE

V praktické části byly rozebrány výsledky z dotazníkového šetření. První otázka zjistila, že na základních školách pro zrakově postižené se vyskytují žáci se všemi typy zrakových vad – nevidomí, slabozrací, osoby se zbytky zraku a osoby s poruchou binokulárního vidění. V rámci dalších otázek byla sledována oblíbenost hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením a zdali mají žáci pozitivní vztah k hudbě. Zde vyšlo najevo, že hudba je pro ně velice oblíbeným a nepostradatelným předmětem. Mnozí žáci se aktivně věnují hudbě a navštěvují například i Základní umělecké školy, kde se učí hře na hudební nástroje či zpěvu. Učitelé odpovídali, že žáci se zrakovým postižením často pokračují v hudebním vzdělání na konzervatořích a později se profesně uplatní jako učitelé hudby či ladiči klavíru.

Další otázka se týkala toho, jak učitelé aktivizují žáky během hodiny hudební výchovy. Nejvíce se učitelé snažili dělat poslechy různých hudebních skladeb, intonační cvičení či zpívat a hrát na Orffovy nástroje. Velmi malé množství učitelů však začlenilo do běžné výuky hudební výchovy například notopis v Braillově písmu. Ten se používá výhradně při výuce na Základních uměleckých školách. Jedna z posledních otázek zjišťovala, jestli si učitelé myslí, že jsou žáci se zrakovým postižením více hudebně nadaní než intaktní žáci. Zde si větší část učitelů myslela, že jsou rozhodně hudebně nadanější, jelikož lépe zvládají určování intervalů a mají citlivější sluch. Na tuto otázku byl zodpovězen výsledek, a to hned ze dvou zdrojů. Josef Smýkal ve svém odborném výzkumu uvádí: „*Nevidomé děti již v předškolním věku mají hudební schopnosti mimořádně rozvinuté. Podle výzkumu nevidomí žáci prvního ročníku byli schopni si zapamatovat delší a intonačně obtížnější melodii. Ve čtvrté třídě 20 % rozeznalo intervaly, v 5. ročníku 15 % určilo moll a dur. V páté třídě 40 % žáků intonuje diatonické stupnice.*“³⁶ Také z dotazníkového šetření byla zaslána odpověď ze základní školy pro zrakově znevýhodněné v Brně. „*Bezesporu. Vzhledem k jejich zaměření na zvukový detail je přirozené, že se mohou zdát v mnohých situacích nadanější. Jsou však zároveň chvíle, kdy potřebují mnohem širší podporu (například při výuce prstokladu na klavír nebo při výuce práce neustále pojmenovávat to, co člověk dělá. Avšak mám pocit, že občas nastávají chvíle, kdy jsou děti se zrakovým postižením mnohem více soustředěné a dokáží některé věci pochopit neskonale rychleji než intaktní děti. V hudbě například výuku intervalů zvládají mí nevidící žáci mnohem precizněji. Je však jasné, že to je opravdu tím tréninkem a koncentrací na mnohem menší výseč vjemů.*“ Z těchto odpovědí vyplývá, že žáci se zrakovým postižením mnohem lépe a precizněji

vnímají tóny a intervaly v hodinách hudební výchovy. Poslední otázka byla zaměřena na aprobaci učitelů. Zde vyšlo pozitivně najevo, že všichni z učitelů mají hudební vzdělání, například AMU.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo přiblížit význam hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením. V praktické části bylo cílem také zjistit jaké hudební pomůcky a aktivizační metodické postupy jsou v rámci výuky hudební výchovy využívány. Teoretická část se nejprve zabývala nižšími kompenzační smysly jako jsou sluch a hmat. Další kapitola však byla věnována zejména hudební problematice, například hudebnosti dětí se zrakovým postižením, také zde byla popsána metodika výuky hry na klavír, kytaru či dechové nástroje. Tato kapitola se zabývala i hudební naukou a výukou braillové bodové notace či alternativní hudební notací.

Praktická část se týkala dotazníku, na který odpovídali učitelé hudební výchovy na základních školách pro zrakově postižené. Otázky se tázaly například na vztah žáků k hudbě, zdali je hudební výchova jejich oblíbený předmět, jaké hudební pomůcky jsou v hodinách používány, a jestli si učitelé myslí, že jsou žáci se zrakovým postižením více hudebně nadaní než intaktní žáci.

Výsledek dotazníku a předem stanovené cíle bakalářské práce daly zřetelně najevo, že vztah žáků se zrakovým postižením k hudbě je velice dobrý. Hudba je součástí jejich životů. Často navštěvují Základní umělecké školy a později dále pokračují v hudebním vzdělání i na konzervatořích. Hudba se tak stává pro mnohé zrakově postižené budoucím povoláním, koníčkem a vášní. Také z odpovědí vyplývá, že žáci se zrakovým postižením mnohem lépe a precizněji vnímají tóny a intervaly v hodinách hudební výchovy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BASLEROVÁ, Pavlína. *Metodika práce asistenta pedagoga se žákem se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3376-9.
- FINKOVÁ, Dita. *Rozvoj hapticko-taktilního vnímání osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2742-3.
- FRIELDOVÁ, Martina a kol. *Muzikofiletické techniky v inkluzivní výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 11. ISBN 978-80-244-5672-0.
- GERLICOVÁ, Markéta. *Muzikoterapie v praxi*. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271—1791-8.
- HOURIGAN. M. Ryan. *Teaching music to students with special needs*. New York: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780190654689.
- JANKŮ, Kateřina. FILATOVÁ, Renáta. *Snoezelen*. Frýdek Místek: Tiskárna Kleinwächter, 2010. ISBN 978-80-260-0115-7.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Hudební vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-473-0.
- KÁŇOVÁ, Šárka a kolektiv autorů. *Metodické materiály pro práci s žáky se SVP v uměleckém vzdělávání*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020. ISBN 978-80-261-0914-3.
- KEBLOVÁ, Alena. *Sluchové vnímání u zrakově postižených*. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-080-X.
- KRUŽÍKOVÁ, Lenka. *Hudba v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 23-29. ISBN 978-80-244-5663-8.
- KRUŽÍKOVÁ, Lenka a kolektiv. *Hudební didaktika pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami v inkluzivním vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. s. 83-84. ISBN 978-80-244-5670-6.

INTERNETOVÉ ZDROJE

STIBOROVÁ, Karolína. *Nevidomý student hudby se zaměřením na konzervatoř Jana Deyla* [online]. Plzeň, 2019 [cit. 2022-23-11]. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Romana Feiferlíková. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/37789/1/Diplomova%20prace%20-%20Karolina%20Stiborova.pdf>

VALIŠOVÁ, Jaroslava. *Aktuální problémy speciální pedagogiky*, Brno 1977 [online]. str. 113—133 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/>

SMÝKAL, Josef. Hudebnost nevidomých dětí. *Otázky defektologie 1971/72* [online]. s. 22-24. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.apogeum.info/smykal/>

DARROW, Alice-Ann. GIBBONS, Alicia Clair. HELLER, N. George. Music Therapy Past, Present and Future. *The american music teacher* [online]. s. 18-20. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/>

RUSH, W. Toby. Incorporating assistive technology for students with visual impairments into the music classroom. *Music Educators Journal* [online]. s. 78-82. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/>

ANOTACE

Jméno a příjmení: Petra Plánská

Katedra: Katedra hudební výchovy

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Kružíková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2023

Název práce: Výuka hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením

Název v angličtině: Music education for pupils with visual impairments

Anotace práce:

Bakalářská práce se zabývá výukou hudební výchovy u žáků se zrakovým postižením. V teoretické části je rozebrána hudebnost dětí se zrakovým postižením a metodika výuka hry na jednotlivé hudební nástroje či nácvik braillové bodové notace. Praktická část bakalářské práce se věnuje výsledkům dotazníkového šetření. Zjišťuje se zde vztah dětí se zrakovým postižením k hudbě, také zdali žáci se zrakovým postižením dále pokračují na hudební oborech a konzervatořích nebo jaké speciální pomůcky používá učitel v hodinách hudební výchovy.

Klíčová slova: Hudební výchova, žák se zrakovým postižením, braillová bodová notace, hudebnost u žáků se zrakovým postižením

Anotace v angličtině:

This bachelor's thesis is focused on music education of visually impaired pupils. The theoretical part of the thesis is concerned with musicality in visually impaired pupils, the methods of musical instrument teaching, and teaching of the braille music notation. The practical part deals with the results of a questionnaire which, for example, asked about the relationship of visually impaired pupils to music, whether they pursue further music education in music schools, and which special tools and aids are the teachers using during music classes.

Klíčová slova v angličtině: Music education, pupils with visual impairments, braille music notation, level of interest in music in visually impaired children

Rozsah práce: 35 stran

Jazyk práce: český